

***Petrolejáři* Jaroslava Rajmunda Vávry aneb jedna interpretace meziválečného světa**

LUKÁŠ BOROVIČKA

Cílem studie je interpretace románu Jaroslava Rajmunda Vávry *Petrolejáři* (1930) jako jednoho z diskursů meziválečné československé kultury. Tento text vnímám jako doklad dobového způsobu myšlení (*mentality*), jako doklad autorského *světového názoru* (*worldview*) a jako diskurs člena jisté *interpretační komunity*, totiž volného svazku socialistických realistů (jejichž příbuznost nebyla pocitována samotnými autory, spíše byla konstruována dobovými kritiky).

Z hlediska *dějin mentalit* se Vávřův text pozoruhodně blíží soudobým protidemokratickým diskursům výmarského Německa (majících svůj původ už v době Bismarckově). Tak má jeho náhled na svět jako prostor neustálých konfliktů mezi jednotlivými hospodářskými společnostmi svou filozofickou obdobu v tezi Carla Schmitta o přežitosti liberalismu a individualismu v době, kdy „moderní masová demokracie již není ovládána veřejnou diskusí o rozdílných názorech pomocí racionálních argumentů, jak chtěla liberální teorie, nýbrž organizovanými egoistickými *skupinovými zájmy*“ (LOEWENSTEIN 1995: 21).¹

Bedřich Loewenstein ve svém *Projekt moderny* (1985) analyzuje výmarskou mentalitu (společnou mnoha levicovým i pravicovým intelektuálům, kteří se shodovali také v sympatiích k revolučnímu Rusku), vymezující se vůči občanské společnosti, jejímž ztělesněním byla „kapitalistická“, „buržoazní“, „dekadentní“ a „židovská“ Anglie. Proti velkoměstu Londýnu staví Němci, přesvědčení o své duchovní převaze, romanticky idealizovaný venkov a jako protiváhu vnímají plánovanou kolonizaci rozsáhlých východních území (tento aspekt ve Vávřově ideologii z pochopitelných důvodů nenalezneme). Podle göttingenského publicisty a historika Augusta Ludwiga von Schlözera nelze akceptovat neomezenou volnost obchodu, protože obchodníková touha po zisku se musí podříditi obecnému blahu, abstraktní „vůli národa“ (TAMTÉŽ: 87). Tyto ideje obsahuje také Vávřův diskurs, přestože němečtí obchodníci v tomto fiktivním světě vystupují jako charakter negativní.

---

¹ Ústřední teze Vávřova románu, spočívající v poukazu na spojitost mezi kapitalismem a imperialismem, byla možná ovlivněna dílem známého rakouského sociálnědemokratického ekonomického teoretika Rudolfa Hilferdinga *Das Finanzkapital* (1910).

Světový názor můžeme definovat takto:

A world view is a system of co-ordinates or a frame of reference in which everything presented to us by our diverse experiences can be placed. It is a symbolic system of representation that allows us to integrate everything we know about the world and ourselves into a global picture, one that illuminates reality as it is presented to us within a certain culture.

(AERTS et al. 1994: 9)

Přeneseno na text Vávrova románu, světový názor je soubor postojů, názorů a hodnot, ukotvených v tomto díle. Světový názor (*worldview* / *Weltanschauung*) tedy nelze redukovat pouze na ideologii.² Na rozdíl od politických prohlášení spisovatelů, která logicky nemohou problematizovat příslušnost k dané politické straně, je světový názor složitým komplexem autorova pohledu na svět (kromě politických otázek sestává například i z otázek sociálních, náboženských, genderových atd).

V díle se bachtinovsky konfrontují různé „hlasy“ a různorečí díla je tak polyfonním obrazem světa. Rozdíl mezi „fiktivním“ literárním textem a „skutečností“ je umělý, neboť každý text pracuje s organizací materiálu a vychází z určité *perspektivy*, stanoviska svého původce.³

Co je to *interpretační komunita*? Pojem Stanleyho Fisha (FISH 1994), který byl propracován v obecně teoretické podobě, aplikuji na literárněhistorické pole. Zatímco ve Fishově pojetí čtou studenti text, v mém případě spisovatel třicátých let „čte svět“. Interpretační komunita symbolicky sdružuje autory s podobnými světónázory (ty nemohou být zcela identické, i ten nejdůslednější epigon se od svého vzoru liší stylem a různými individuálními akcenty). Interpretační komunita nereprezentuje žádnou reálně existující instituci (přístup analyzující institucionální rovinu kultury, totiž „literární kulturu“, je zde komplementárním).

Kód socialistického realismu nebyl v Československu třicátých let (na rozdíl od let padesátých) ještě kodifikován. Různé odchylky od normy sovětské ideologie lze pozorovat kromě Vávrových textů *Petrolejáři* (1930) a *Ahmed má hlad* (1935) například také v Kličkově „družstevnickém románu“ *Do posledního dechu* (1936), odsudku „bat'ovského kapitalismu“ z pera T. Svatopluka (*Botostroj*, 1933), historické fresce Antonína Trýba *Císař chudých* (1935) či v soudobé poezii (jejíž reprezentativní antologii sestavil Bedřich Václavek – *JSSR v československé poezii*, 1936).

---

² Michal Sýkora definuje *světový názor* za pomoci Györgyho Lukáče. Ten však v zajetí marxistické ideologie zatemňuje produktivní sociologickou potenci tohoto přístupu svým odkazem na *typično*, které musí autor v díle zachytit. Namísto marxistické tradice pracuji se současným belgickým konceptem *světónázoru*. Nicméně následující Sýkorova vlastní definice, kterou míří na postmoderní literaturu, je shodná s mým pojetím: „Pro hermeneutiku moderní prózy je třeba obsah pojmu *světový názor* rozšířit na mnohem širší spektrum otázek a postojů: metafyzických, filozofických, etických, morálních – i třeba aktuálně ekologických“ (SÝKORA 2008: 25).

³ V podstatě neexistuje text, v němž by nebyl formulován světový názor, kromě textů velmi krátkých či žánrů vyloženě formálních. I ty jsou psány z jisté perspektivy, nicméně nedochází zde k podrobnějšímu definování postojů.

„Pravda“ románu

První vydání Vávrova románu bylo doplněno přílohou s bohatým souborem pramenů, z nichž autor při psaní díla čerpal. V poznámce ke druhému vydání (1937) Vávra píše, že „Petrolejáři nebyli psáni jako jiné romány, neboť je podmiňuje kostra skutečných událostí“ (VÁVRA 1937: 301). Tímto způsobem vybízí k mimotextové referenci⁴ a snaží se vytvořit iluzi *realismu*, věrně kopírujícího skutečnost. V souladu s metodami realismu *socialistického* však nejde o náhodný výběr událostí, nýbrž o vědomou volbu materiálu, z jehož uspořádání vyplývá tendence: zobrazit zkažený svět velkých magnátů a jejich zkázonosný vliv na Evropu, včetně československého státu.

Čtenářskou přitažlivost *Petrolejáři* může současný čtenář pochopit, když vezme v úvahu oblibu různých textů pracujících s „konspiračními teoriemi“ v dnešní době (například Brownovu *Šifru mistra Leonarda*, 2003). *Realistický efekt* (Barthes) autor takového díla probudí referencí k obecně známým entitám, které však neobvykle interpretuje (v případě Vávry to jsou například aktivity lorda Rothermera či činnost finančníků Rotschilda a Rockefellera, v případě Browna obrazy Leonarda da Vinciho). Princip „uvěřitelnosti“ poté spočívá ve zdařilé konfiguraci takových událostí do vyprávění. V postmoderním literárněvědném myšlení převažuje názor, že neexistuje protiklad mezi *fiction* a *non-fiction*, ale existuje pouze *vyprávění* – které je vždy „výmyslem“ autora, je psané z určité názorové perspektivy a pracuje s výběrem určitých entit (a naopak opomenutím entit jiných). Z toho důvodu nelze mluvit o „záznamu skutečnosti“, ale pouze o dialogu různých perspektiv.

Podle Stanleyho Fishe jednotlivé interpretační komunity ze své perspektivy formulují definici *básně* a *ne-básně* (nebo *literatury* a *ne-literatury*).⁵ Tento argument můžeme rozvést o rozlišení mezi těmi komunitami, které respektují i jiné představy o podobě literatury, a těmi, které důsledně trvají na vlastní perspektivě a odmítají jakoukoliv toleranci ve vztahu k jiným diskursům (srov. odlišení *teorie* a *ideologie* v pracích Petera V. Zimy, např. ZIMA 1998). V tomto smyslu je Vávrova pobídka, jak číst jeho dílo, proklamací nároku na jediné „pravdivé“ zpodobení skutečnosti, ve smyslu lefovské reportážní konstrukce reality ve službách ideologie.⁶

---

⁴ Stejnou funkci plní také autorovy poznámky pod čarou, viz např. „Necht' si laskavý čtenář domyslí, koho autor takto pojmenoval“ (TAMTÉŽ: 83).

⁵ „Interpretive communities are responsible both for the shape of a reader's activities and for the texts those activities produce. [...] I propose to extend that argument so as to account not only for the meanings a poem might be said to have but for the fact of its being recognized as a poem in the first place“ (FISH 1994: 322).

⁶ „To the modern observer, at least, a glance at Lef's agitational art reveals that the material with which the group was working was not any immediate manifestation of ‚life‘, but the product of manipulation and simulation by mass media under the complete control of the party propaganda apparatus. [...] they regarded the photograph and the news article as a means for discovering reality and remained blind to the fact that such forms of information are an ideological operation“ (GROYS 1992: 29). Boris Groys se zde vyjadřuje k produkci skupiny kulturních pracovníků sdružených kolem časopisu *Novyj Lef* (vycházel v letech 1927–1929 a navazoval na dřívější časopis *Lef* z let 1923–

Skryté dění

V atmosféře hospodářské krize muselo působit Vávrovo dílo, v němž autor klade důraz na vliv ekonomických zájmů na politickou situaci, velmi naléhavě. Vávra čerpá zejména z článků komunistického národohospodáře Ludvíka Frejky, jehož text uveřejněný v *Rudém právu* (3. září 1927 pod pseudonymem L. Freund) slouží jako motto *Petrolejářů*:

Zpráva Berliner Tagblattu ze dne 31. srpna (1927) konstatuje, že mezi lordem Rothermerem a sirem Deterdingem, presidentem královské holandské petrolejářské společnosti a nejvýznamnější společností anglické Royal Dutch Shell, existují úzké styky. S tohoto hlediska nabývá celá akce Rothermerova nové tvářnosti. Stejně jako anglo-ruská akce lorda Rothermera páchne petrolejem také jeho Československá akce. Je známo, že Vacuum Oil Company (Rockefellerova, U.S.A., p. red.) má nejen pachtovní smlouvu s Kolínskou petrolejovou rafinerií, ale že nyní také zřizuje v Přerově jednu z největších petrolejových rafinerií v Evropě. Zde je nová příčina akce lorda Rothermera proti Československu.
(VÁVRA 1937: 5)⁷

V této perspektivě je svět ovládán komplikovanými machinacemi obrovských hospodářských společností. Jejich tajné služby pracují soustavněji než organizace vládní se stejným zaměřením. Dokonce i jeden z nejzkušenějších velkoobchodníků románového světa Lassen dává průchod pesimistickému postoji k možnostem individua orientovat se v tomto skrytém hospodářském zápolení: „Můžeme jenom nevěřit, býti skeptickými, ale i tak jsme voděni za nos, ani tak nelze dohánouti se pravdy“ (TAMTÉŽ: 157).

Zajímavou aktualizací tohoto způsobu myšlení v jiném kontextu přináší text Emanuela Moravce *V úloze mouřenína*, reagující na „československou tragédii roku 1938“. Ve shodě s obecnou tendencí kulturního života Druhé republiky nějakým způsobem se vyrovnat s krachem První republiky a v nové situaci prověřit aktuálnost hodnot, jež tento režim zastával, se Moravec ve zpětném pohledu na meziválečné období zaměřuje na chyby, které vedly k mnichovské katastrofě. Jednou z nich bylo podle něj to, že se českoslovenští politici činitelé vůbec neorientovali v provázanosti státníků Západu se světem kapitálu: „Platonova jeskyně a její stíny vedly naše politické představy o silách, které hýbají světem. Viděli jsme na stěnách jen odraz

---

1925), v jejichž programu stálo usilování o zachycení autentické skutečnosti (zejména za použití nových technologií – filmu, fotografie a podobně).

⁷ Dobový čtenář *Petrolejářů* by mohl identifikovat Rothermera v postavě Daimleryho a Deterdinga ztotožnit s Terningem (k této interpretaci svádí blízkost fonetické stavby daných jmen, navíc autor k mimotextové referenci na několika místech přímo vybízí). Motiv stavby petrolejové rafinerie v Československu se v románu rovněž objevuje. Samozřejmě není možné ztotožnit historické osobnosti jako psychofyzické bytosti s jejich obrazy v díle, nicméně je možné entity těchto dvou odlišných řádů zahrnout pod jediný pojem „dění“ (*Geschehen*), jak jej formuloval Wolf Schmid. *Děni* označuje „amorfní úhrn situací, postav a dějů, jež jsou v narativním díle explicitně nebo implicitně představeny nebo logicky implikovány“ (SCHMID 2004: 19). Z tohoto časově a prostorově neohrazeného *děni* (komplexní skutečnosti) spisovatel vybírá určité jeho elementy, které zpracovává v příběh. Čtenář naopak při aktu četby rekonstruuje ze své (dobově podmíněné) perspektivy elementy *děni* (Schmid zde píše o sémiotických procesech denotace a indikace).

toho, co se dělo před jeskyní, poněvadž k jejímu vchodu jsme byli obráceni zády. Málo jsme se starali o *politiku mezinárodních trustů*“ (MORAVEC 1940: 74; zvýraznil E. M.).

Moravec přičítá toto opomenutí provinciálnosti českého prostředí, jehož průmysl a peněžnictví představovaly v mezinárodním srovnání jen „drobné hokynářství“.⁸ Svět vidí jako rozdělený do jednotlivých hospodářských „sfér zájmů“,⁹ v nichž malé státy hrají roli objektu a nikoliv subjektu: „Hospodářsky slabé státy stěhují se z jedné ‚sféry zájmů‘ do druhé, aniž se jich kdo tázal. Často ani samy nezpozorují, že mají už nového patrona, který je kdesi získal na důvěrné licitaci světových trhů a strategických prostorů“ (TAMTÉŽ: 78).

Ve shodě s Vávrou akcentuje Moravec „skrytost“ hospodářských aktivit: „kapitáloví magnáti, kteří zasahují do osudů států, snaží se vyhlížet před veřejností co nejnevinněji“ (TAMTÉŽ: 77). Moravec domýšlí tento jev v tvrzení, že demokracie meziválečného světa byla pouhým trikem kapitalistů, opatrně tiskem a propagandou pěstovaným v lidu, který tato víra činila mírným a spokojeným.

Petrolej jako symbol zbrojení

V románu proti sobě vystupují dva trusty – společnost britsko-německá a sdružení sovětsko-americké. Jejich bezohledný souboj o petrolej přináší nebezpečí světovému míru. Německý úředník Keller hovoří o tomto boji takto:

Jsou dvoje peníze, které hubí svět, aby získaly moc, ukrytou v petroleji [...] Ze zápasu toho, jako z lázně naplněné po okraj, v níž se těla zmítají v souboji, rozlévá se veškeré dění hospodářské i politické, bída i bohatství...
(VÁVRA 1937: 28)¹⁰

Hlavní hrdina románu, Knut Berg, se náhodou stane významným pracovníkem sovětsko-americké korporace; respektive velkoobchodník Lassen využije tohoto mladého muže, načteného ze žhářství, pro své cíle. Knut začne působit pod falešnou identitou milionáře v centru finančních spekulací, v Londýně. Na počátku jejich spolupráce Knut k Lassenovi vzhlíží, postupem času, kdy se blíže seznamuje s praxí kapitalistů, však jeho sympatie mizí – až nakonec odsoudí

⁸ Příležitost aktivně se zúčastnit podnikání velkého kapitálu, totiž německého, vidí ve svém textu z roku 1939 *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?* Emanuel Vajtauer. Cílem tohoto hospodářského úsilí má být „povznesení jihovýchodního prostoru“ s respektem k jednotlivým národním hospodářským „organismům“ (kapitola „Národ v německém hospodářském prostoru“).

⁹ Tuto optiku přijímá za Druhé republiky také Vajtauer: „Mnichovský mír je dohoda velmocí, která má umožnit vybudování *sedmého* [ve středu ostatních šesti jsou Francie, Anglie, Itálie, Sovětský svaz, USA a Japonsko; pozn. L. B.] velkého hospodářského kruhu bez válečného nebezpečí, okruhu, jehož střed tvoří hospodářská mocnost Německa“ (VAJTAUER 1939: 42–43).

¹⁰ Analogicky Lassen, hovořící alegoricky o tom, jakým způsobem bude probíhat marný britský boj o udržení velmocenského statutu: „Velryba [tj. Británie; pozn. L. B.] se zahryzla do tučného sousta a ucítila háček v patře. Shání nyní ryby z celého rybníka, aby jí podržely ocas, až Amerika potáhne za šňůru. Na zemi stojí ruský medvěd Griška, bojí se vody, ale má chladné bílé zuby, které kdysi již poznal ‚přítel‘ Napoleon u Moskvy. A velryba nemá zubů, které by zač stály, ale má ocas a ploutve. Bude jistě bítí jimi vodu, aby převrátila člun a utopila rybáře“ (TAMTÉŽ: 200–201).

kapitalistické prostředí morální zkaženosti, v němž obzvláště zdařilý podvod je největším úspěchem v životě jedince, a projeví touhu po socialistické přeměně společnosti.

Lassen slouží americkému proudu zlata, který rozhodl už o výsledku první světové války. V soudobém zápase o levný sovětský petrolej podle něj pro morální převahu Američanů mluví jejich zásadní odmítnutí jakkoli se angažovat v politických záležitostech sovětského státu. Ideologie Američanů spočívá v ostré individualistické konkurenci – tuto kapitalistickou ideologii boje však Knut v závěru románu jednoznačně odmítne. Stane se příznivcem zcela protikladné snahy usilující o světový mír. Tuto tendenci v románu zastupuje sovětská diplomacie a mírumilovná země Čechoslováků.

Obraz novověkého Říma a jeho spojení

Velká Británie¹¹ se ve Vávrových *Petrolejářích* dočkala vskutku nelichotivého zobrazení. Největším zločinem britského impéria je *utlačování lidu* podmaněných území (Indie, Austrálie, Jižní Afriky či Severní Ameriky). Z potu a krve tohoto lidu žije londýnská smetánka, dobře živení gentlemani a krásné ladies na vysokých podpatcích. V Knutově obraznosti vystupuje Británie jako ohromná chobotnice, jejíž chapadla se rozlézají do celého světa a jejíž kamenné srdce neprojevuje žádnou lítost nad vraždami domorodců.¹² Britská pozice světového centra kultury je tímto zproblematizována, neboť impérium tuto kulturu odcizilo jiným.¹³

Typickým produktem tohoto prostředí, v němž *absentuje soucit s bližním*, je velkoobchodník Terning, „hrozný stroj“. Jeho vrcholným kouskem je výmysl o krádeži jakéhosi dokumentu z britského ministerstva války. Předvídanou reakcí nacionalistického ministerstva vnitra je příkaz k prohledání kanceláří sovětské obchodní společnosti, která sídlí ve stejném domě jako sovětské vyslanectví. Vávrovi tato epizoda nabízí příležitost k zobrazení ohromného ponížení sovětských úředníků a jejich odpověď na toto pokoření jménem lidu, který drží „pochodeň spásy pracujících na zemi“.

Jiný typ je lord Daimlery, majitel novinářského závodu. Bolševická revoluce jej významně finančně poškodila, ale především ohrozila jeho pocit stability. Daimlery si zamiloval *konzervatismus*, v němž je podle něj shromážděna „dějinná jistota“. Ze stejného důvodu, totiž

---

¹¹ V meziválečném československém diskursu jsou významy pojmů Velká Británie a Anglie synonymní.

¹² Alkohol, opium (v anglo-čínské opiové válce) a puška zde vystupují jako rovnocenné účelné zbraně pro podmanění „primitivních“ či „zaostalých“ národů.

¹³ „[...] na zelených ostrovech vyrůstají gentlemanové a ladies, jejichž otcové ve světě spáchali více zla, než lze unést jedinému svědomí; vyrůstají z indické úrody bavlnové a z čínské rýže, z jihoafrického zlata a z amerického žita, z balíků australské vlny, z tisíců tisíc nespravedlností, aby sami byli krásní a ušlechtilí, aby sami byli mírní a dokonalí, aby byli pěnou života. Shromáždí uží obrázky, budují katedrály, knihovny a muzea, vylupují hroby všech kultur a staletí, aby filosofové mohli říkat: tak nebo onak. Velká Británie! Civilizace světa!“ (TAMTÉŽ: 116). Novověký kolonialismus evropských velmocí kritizuje také Stephen Greenblatt (2004); v jeho koncepci hraje zásadní roli neporozumění jinakosti „přírodních národů“ a nezdočné přesvědčení kolonialistů o nadvládě vlastního diskursu.

snahy o udržení vlastních pozic a odporu ke všemu „novému“, obdivuje Mussoliniho fašismus.¹⁴ Mussolini podle Daimleryho dokázal zajistit pořádek, zabránil vzpouře davů, která by státu přinesla nárůst zločinnosti a všeobecnou anarchii.¹⁵

Presvědčení lidí typu Daimleryho o tom, že stávající zřízení je „nejrozumnější možné“ a že vláda proletariátu by znamenala nárůst brutality, nikoli však změnu základního kapitalistického zákona (boje o zisk), Vávra implicitně kritizuje a naopak akcentuje strach konzervativců z moderního zřízení, který se vybíjí v šíření antibolševické propagandy.¹⁶ Dobový čtenář mohl v osobnosti lorda Daimleryho rozpoznat lorda Rothermera. Prozrazují ho kontakty s maďarskou aristokracií, pod jejímž vlivem Rothermere prosazuje požadavek na obnovení jednání o trianonském míru. Okouzlení maďarskými šlechtici se nevyvaroval například ani lord Londonderry.¹⁷ Toto prostředí jemných mravů se s velkou úzkostí dívalo na vzestup vlivu bolševického „barbarství“.¹⁸

Britská politika je v románu *Petrolejáři* hodnocena jako neupřímné skrývání vlastních sobeckých zájmů: „*Předstírání je rys anglické politiky od války*. Nebýti toho, Anglie se rozpadla za čtyřiaadvacet hodin po světové válce, když bylo vyřčeno heslo o sebeurčení i barevných národů“ (TAMTÉŽ: 265; zvýr. J. R. V.). Vávra zde napadá britské nerespektování Wilsonovy teze

---

¹⁴ Ernst Nolte (1999) vidí podstatu fašistických hnutí (francouzského, italského a německého) v konzervativní obraně zavedených pořádků.

¹⁵ Bolševismus je v Daimleryho myšlení pojímán v optice pomsty lidu: „pravda [davů – pozn. L. B.] je urvatí co nejvíce; neboť jejich moc – jak viděti na Rusku – je krutší, neboť na dně bytosti jim stále žije zbabělé zvíře. To je revoluce“ (VÁVRA 1937: 136).

¹⁶ Antibolševickou propagandu v tisku na popud Daimleryho charakterizuje Lassen takto: „konzern Morning Mailu objednal od nejlepších fantastů anglického impéria nejlepší rudou barvu, rudé prapory a strašil nejrůznějšími mořskými hady. Každý mořský had měl za uchem jeden rudý prapor. Dnes to byly hromadné popravy v Číně, zítra hrůzný masakr nevinných bytostí v Moskvě a v Charbinu. Odstřelování bylo líčeno tak, aby ani hysterické londýnské sufražetky nevyšly naprázdno. A ostatním ladies byly popisovány kožichy a přepych v klenotech žen jednotlivých komisařů. Všechny tyto šperky byly uloupeny ovšem mrtvolám, z chladnoucích prstů mrtvol, všechny ony kožichy byly svlečeny z ramen v nejužších mrazech a na ulici. Londýnské dámy čtly hned pod touto zprávou, kolik že bývá v Rusku zimy a jak podobná zima vypadá. Na Rudém náměstí v Moskvě běhají vlci a koušou do lýtek ty, kdož nemají kožichů. Představte si, prosím! A matkám, kterým se ve vši počestnosti toho jara rodily děti, vykládáno bylo o stech tisících, ba o milionu promrzlých a hladových ruských dětí, jejichž rodiče zahynuli ve vražedných bolševických masakrech. Dcerám puritánů a vůbec dcerám v Anglii, tak úzko držným na obojku mravopočestnosti, byly vyprávěny povídky z Bocaccia o prostituci a dámy v londýnských halách uvažovaly, že kdyby byly v Rusku, mohly by si dovolit všelicos volně a ne za portiérou čajových dýchánek a nedělních výletů. A přirozeně nenáviděly, jako nenávidí žena ženu šťastnější“ (TAMTÉŽ: 201–202). V této souvislosti srov. filmovou komedii Lva Kulešova *Neobyčejnýje příkeljučenija mistěra Vesta v straně bolševikov* (1924), která pracuje se stereotypními obrazy „strašlivých bolševiků“, jež jsou šířeny v diskurzech oblastí Západu. V Kulešovově filmu se tato monstra v sovětském Rusku skutečně vyskytují – ovšem jenom jako místními podvodníky najatí herci; amerického turistu Mr. Westa poté z jejich spárů vysvobodí „skutečný bolševik“ (příznačně je to policista).

¹⁷ Ve své knize *Ourselves and Germany* se Londonderry zmiňuje také o ženevské konferenci a s obdivem se vyjadřuje o jejím nejlepším řečníku: „The best speaker at the Assembly was, in my judgment, Count Apponyi, the Hungarian representative“ (LONDONDERRY 1938: 55). Tendencí Londonderryho spisu je pokusit se přispět k definitivnímu srozumění „dvou vedoucích bílých ras“, Německa a Anglie.

¹⁸ V této souvislosti viz charakteristiku Londonderryho knihy z pera Julia Fučíka („Kousek historie“, in FUČÍK 1958), který ji považuje za doklad meziválečného „primitivního antikomunismu bez uvážení důsledků“ a jeden z důkazů o existenci „dvou centrál kapitalismu“ (Berlín a Londýn): „angličtí lordové [...] si na ochranu svých zisků vypěstovali Hitlera“ („Dvě fronty nepřátelské propagandy“, TAMTÉŽ: 103).

o sebeurčení národů ve vlastních koloniích. Za několik let po vydání románu se stejné heslo stane ideologickým ospravedlněním snahy německé minority v Československu o autonomii.

Spojencem Britů v ekonomickém bloku, jednom ze dvou hybatelů světového dění, jsou *Němci*. Otec a syn Langovi jsou v závěru románu obviněni ze zapálení Lassenových norských skladišť.¹⁹ V Langově vyjádření na adresu Ameriky zaznívá latentní *antisemitismus*: „Nejvíce ho zajímala Amerika, moderní Žid světa. Povrchnost života bez kultury se jim vymstí, chtěl by se toho dožít“ (TAMTÉŽ: 147). Hitler v této souvislosti hovoří v *Mein Kampf* o původním germánském obyvatelstvu Severní Ameriky, které bylo „nakaženo židovskou krví“; germánské rase Hitler připisuje atribut „kulturotvorná“, zatímco židovská kultura jako taková podle něj nikdy neexistovala.

Langovy zájmy ve Střední Evropě (které financuje Terning) ohrožují československé diplomatické vazby na Francii:

Německý kapitál budou [Lang a Terning; pozn. L. B.] rozsazovati po Malé dohodě a zvolna budou podchycovati francouzský vliv politický, až konečně Francie přestane být spolehlivou Anglii a až se Německo odvrátí od Ruska vyčerpajíc svůj úvěr.
(TAMTÉŽ: 268)

Tato předpověď Vávrovi dokonale vyšla: zejména Jugoslávie se na sklonku třicátých let odvracela od vazeb v rámci Malé dohody; ochlazení přátelských diplomatických styků Německa a bolševického Ruska přišlo s nástupem Hitlera na kancléřské křeslo.

Mýtus Sovětského svazu a Československa, „zemí budoucnosti“

Sovětský svaz je v románu zobrazen jako země, v níž přišly k moci síly, které radikálně účtují se „starým“ světem, omlazují jej a vysvobozují z úpadku.

Lassen i Daimlery, tedy zástupci obou hlavních hospodářských bloků, se shodují v tom, že bolševická diktatura proletariátu neodstraní základní lidský ideál, „ideál plného sejfů“. I když soupeři v podnikání, jsou oba zároveň stoupenci kapitalistické ideologie. Knut cítí potřebu rázně zúčtovat s oběma typy „starého světa“.

V tom s ním sympatizuje i vypravěč, zvláště když komentuje britské přerušování diplomatických styků se Sovětským svazem (na popud incidentu vymyšleného britským velkoobchodníkem):

30. května Sověty odmítly odpovědnost za přerušování styků a prohlásily, že se tím posiluje evropský chaos a že se světovému mírovému hnutí zasazuje nová rána.
(TAMTÉŽ: 293)

---

¹⁹ Tato detektivní zápletková *Petrolejářů* obsahuje také symbolický potenciál – sémiotické spojení postavy Němce a ohně se objeví například v Hostovského románu *Žbár* (1935), kde obava pohraničních vesničanů z Němcem zapáleného ohně znamená ve vyšším plánu obavu z válečného konfliktu.

Zatímco na jiných místech se Vávra snaží být demystifikátorem dění, ve vyjádření sovětských představitelů žádný skrytý smysl nehledá. Ve skutečnosti však citované vyjádření pramenilo ze sovětské obavy z možnosti eskalace válečného konfliktu, která po britském vypovězení styků v roce 1927 zachvátila bolševickou elitu. I nadále Sovětský svaz vystupoval jako zastánce principu „kolektivní bezpečnosti“, což mu získalo mezinárodní prestiž a vymanilo jej z diplomatické izolace (neocenitelnou roli zde sehrál ministr zahraničí Maxim Litvinov).

Vzhledem k tomu, že politika Sovětského svazu byla vždy zaměřena především na realizaci vlastních zájmů, je nutné toto prohlášení interpretovat tak, že představa války mezi imperialistickými státy nikdy nebyla v politických kruzích Sovětského svazu nepopulární, avšak válka některé mocnosti se Sovětským svazem byla zejména v období konsolidace („dohánění Západu“, zejména ovšem v těžkém průmyslu) pro Sověty nemyslitelná.

Československo je v románu představeno z perspektivy hlavního hrdiny Knuta a jeho partnerky Glorie, jejíž matka, Mařenka Rousinová, se v Čechách narodila. Prozápadní orientace První republiky je v této ideové optice zpochybněna: Československo „spělo v nitru nepřesvědčeno na Západ“ (TAMTÉŽ: 262). Proto Glorii nic nebrání v pění ód na „nejhezčí město na světě“ Prahu, československou „vizitku Slovanstva, postrčenou západu pod nos“ a „bohatou zemi s dovedným a houževnatým lidem“ (TAMTÉŽ: 119–121). Gloria zdůrazňuje český odpor proti „germánsko-maďarské pěsti“ a raduje se ze vzniku státu, který znamená setřesení tohoto jha. Samostatnost si Češi zasloužili, protože habsburská říše omezovala jejich schopnosti.²⁰ Vzápětí po této debatě s Knutem o krásách české země Gloria zjišťuje, že pracuje jako sekretářka – pro Knutova nepřítele, anglicko-německý blok. Pár si kvůli tomu projde menší krizí, ale jejich láska nakonec přemůže překážky a Gloria přispěje k oslabení svého vlastního zaměstnavatele, když varuje Knuta před akcí chystanou proti jeho společnosti.

V rámci svých obchodních povinností se v průběhu románu ocitne v Československu i Knut. Na zdejším lidu obdivuje jeho kulturní úroveň – v Praze vychází „třistapětašedesát novin ve všech světových jazycích“. Pomyslí si, že „tento lid čte více, než myslí“ (TAMTÉŽ: 232–233), uplatňuje tak stereotyp o Čechách jako *sečtělém národu* (stereotyp, který přestal být aktuální až po tzv. sametové revoluci).

Při pohledu na české ženy proběhne v Knutově mysli vzpomínka na dívky, které potkával za svého mládí v rodném Norsku: „I ony měly měkčí oči, lehce zdvižené nosíky, velká upřímná ústa a krásná ňadra, jež by jim mohly záviděti londýnské miss“ (TAMTÉŽ: 234). Oproti

---

²⁰ „Zatímco Češi pracovali do úmoru, Rakousko žilo z jejich mozolů. A přece jen nakonec dvě třetiny říšského průmyslu stály na české půdě, když praskly hliněné nohy dvojhavého habsburského orla“ (TAMTÉŽ: 122).

londýnským kráskám, reprezentujícím svým zevnějškem nečestně nabyté bohatství, zastupují české ženy *přirozenou krásu*.

Základem českého národa je (v duchu socialistické, ale zčásti i ruralistické ideologie) *lid*:

Tento lid má zajisté co chránit proti hladovým sousedům, takže ani nepomýšlí na to, aby loupil pod cizí střechou. Tento kmen je vpravdě kmenem šťastným a jeho těžké husitské vozy, toulající se maďarskými línými pustami i brodící se pobřežím Baltu, což nebyla to jen touha zvoniti selskými kosami po celém světě?
(TAMTÉŽ: 235)

Nenávistní sousedé baží po pokladech české země, závidí jeho lidu štěstí. Oproti tomu husitské spanilé výpravy jsou interpretovány jako pokus rozšířit české štěstí po celé Evropě (socialista Vávra zde v pásmu Knutovy řeči příznačně pozitivně hodnotí *husitské hnutí* a zcela pomíjí násilnou složku těchto výprav).²¹

České prostředí dokonce vytvořilo svou specifickou variantu křesťanství – spontánní a *radostnou* víru lidu v Ježíše, kterému nemohl rozumět nikdo jiný na světě (zvláště ne římskokatolická církev, která udržuje lid v porobě prostřednictvím svého modelu „asketického Krista“ a sama se opájí získaným „falešným zlatem“).²² Akcentace *optimismu* je v souladu s kódem socialistického realismu, ačkoli ve Vávrově textu pramení tento optimismus ze svobody lidu a národa, zatímco optimismus postav budovatelských románů souvisí s pracovním zaujetím.

Husitskou epochu vidí Knut jako zlatý věk minulosti, doba současná je však přípravou příchodu další slavné epochy v českých dějinách:

A ve výši roste nové město širokých ulic, nové století této pilné, strádající a rozumné země.
[...] Sem se jednoho dne otočí většina oken Evropy, jejíž obyvatelé budou si přátí teplého a mírného života. Neboť nikde nenaleznou jistějšího závětrí, upřímnějšího pohostinného stolu.
(TAMTÉŽ: 237)

Československo stojí v této perspektivě na jedné rovině se Sovětským svazem jako jeden ze dvou států usilujících o celosvětový mír (a následnou celosvětovou idylu).

Severní barbar jako osvoboditel

Knut Berg je Nor, což je skutečnost, která by neměla zaniknout. Vávra tímto situováním svého hrdiny a konstrukcí pojmu „severní barbar“ intertextuálně navazuje na Karáskovy texty z přelomu století.

²¹ Bílá Hora pak znamená konec této radostné epochy a počátek pádu do rukou „německého žoldnéře“.

²² „Ani gotika křesťanství se zde [v Čechách; pozn. L. B.] nemohla nepřetvořiti, falešné římské zlato na bosých nohou asketického Krista musilo zde ztratiti chorobný žár postících se mnichů, a nová víra zde zato musila nabýti hloubky a ryzosti. [...] Ve jménu jeho [radostného Ježíše; pozn. L. B.] rostl zdravý lid i zdravý bůh k dějinné nepřemožitelné slávě husitství“ (TAMTÉŽ: 235–236).

Karáskova obliba Skandinávie spočívala v tom, že z těchto krajin očekával příchod „barbarů“, kteří obrodí Evropu (ke kontextu viz PYNSENT 1989). Stejnou roli hraje barbar i ve Vávrově textu:

Což, kde jsou severní barbaři, aby rudé pyšné hvězdy otloukli o hlavu obrněným flotilám
[Británie; pozn. L. B.]? Říme, kde otálí den tvého konce?
(TAMTÉŽ: 116–117)

Knut sám sebe vnímá jako barbara, který má v ulicích novověkého Říma (Londýna) za úkol provést určitý druh sabotážní činnosti.

Knut je aristokrat ducha, kterému není volno v přepychu londýnské elity: „Byl uvnitř čistý a krásný. Míval mnoho nadějí v studentských letech a mnoho snů. Byla to severská povaha, hluboce opravdová, nádherná duše, šlechtaná a plná rodové inteligence“ (TAMTÉŽ: 64). Jeho snem je žít životem svých předků, ukotvených mezi severským prostým lidem. V působivé scéně si Gloria představuje takový společný život se svým milým („bude to jako v Betlému“, TAMTÉŽ: 173), avšak záhy je toto snění o konzervativním selském ráji narušeno *vpádem modernity*. Knut a Gloria se totiž zrovna nacházejí v londýnském klubu:

Vtom zrovna vedle zakvílel saxofon, jako duté housle a způli jako dětská plechová trubka.
„Chochochocho...“ zachrochtal jako podsvinče. [...] Všechno se smálo onomu imitovanému podsvinčeti, které jako by vylézalo troubou řehťajícího se hudebníka a naříkalo jako dítě. A vzácné publikum tleskalo a hudba hrála a tváře černocho, který foukal trombon, se nadouvaly, až praskaly...
(TAMTÉŽ: 174)

V daném kontextu působí jazzová hudba nepatřičně, až vulgárně, naopak představa života dvou milenců v malé venkovské jizbě má kontury idyly. Neustálenost socialistickorealistickeho kódu v rámci Vávrova románu se projevuje i zde – místo snu o komunistické společnosti jeho postavy touží spíše po ruralistické „smířlivé náruči rodné půdy“.

Knut není jednoznačně pozitivním hrdinou:

Měl velkou touhu, ideální touhu ibsenskeho hrdiny, a přece se rozpadal tak sám v sobě, jeho energií byla hrůza, jeho silou byl strach z vlastního osamělého stínu.
(TAMTÉŽ: 243)

Jeho existenciální nejistota je korigována americkými přáteli, kteří ho několikrát zachraňují z komplikovaných situací (a mají přitom stále úsměv na rtech). Americký způsob reakce na tragičnost existence je však v Knutových monolozích představen jako vylhávaný optimismus. Implicitně se objevuje víra, že v budoucí nové společnosti zajistí jedincovo štěstí odlišný společenský model, totiž sovětský.

V závěru románu Knut vyslovuje obavu, že se kapitalisté Rockefeller a Terning zítra dohodnou, ačkoliv jsou dnes ve sporu. Je mu z této komedie nevolno:

Byl by nejraději naplil do středu vši té pusté komedie naší civilizace. – Uspíšit to, řekl si; já i my všichni: každý tam, kde stojíme. Chtěl bych mít sto tisíc rukou a sto tisíc mozků, abych mohl vyhnati rázem penězoměnce z Domu člověka!

(TAMTÉŽ: 300)

Vědomí individuální nedostatečnosti je doplněno snem o kolektivu.

Zároveň zmínka o „penězoměnci“ upozorňuje čtenáře na intertextovou vázanost s Gidovými *Penězokazji* (1925) v rovině ideové: oba texty rozvádějí myšlenku o souvislosti bohatství a korupce mezilidských vztahů především mezi mladými lidmi.

Obraz ženy – orgie „starého“ světa a láska světa „nového“

Mravní zkaženost „starého světa“ způsobuje v románu také degradaci lásky v duchapusté orgie. Scéna Knutova svádění Glorie obsahuje v podtextu mravní obžalobu *dekadentního způsobu života* londýnských magnátů.²³ oba mladí lidé jsou znuděni řadou jídel, následný sexuální akt vyvolává v Glorii nervové zhroucení²⁴ a Knutovou reakcí na bolest milenky je cynický posměšek spojený s trochou soucitu. Scéna však pokračuje intimním dialogem – zatímco pouhý tělesný kontakt nepřináší ani jednomu pocit štěstí, pokus o pochopení druhého v rámci rozhovoru znamená duševní blízkost, počátky lásky. Knut a Glorie jsou ve chvíli rozhovoru „nevinní jako děti“.

V obecné rovině slouží tato scéna ilustrování nutného přechodu „od orgií k lásce“, tj. od egoismu k pochopení druhého. Oba milenci byli před stykem pod vlivem očekávání nemravného starého řádu (daného jednak společenským prostředím, jednak jejich vlastní zkušeností): Knutovi daná situace velela podmanit si dívku a Glorie pocítovala nutnost poddat se muži. Teprve poznáním, že takové jednání nepřináší jedinci štěstí, se Knut i Glorie dopracovávají k úsilí o změnu, které je v jejich případě úspěšné a potvrzuje, že člověk může nezlomným úsilím *překonat osud* (návyky chování v rámci starého řádu).

„Socialistická láska“ je tedy *oderotizována*. Takové pojetí nalezneme mimo jiné i v textech křesťanského socialisty Kličky nebo existencialisty Weila.²⁵ Robert Pynsent konstatuje, že tento

²³ Viz také stereotyp hýřivého života české exilové reprezentace v Londýně (např. v Moravcově textu *O český zítřek*): „Žid Stránský chce najednou bojovat. Neleká prý se ničeho prostě proto, že v londýnských barech ještě nalévají a že v Anglii pochybné dívky nejsou ještě na lístky“ (MORAVEC 1943: 208).

²⁴ Významný vliv „bláta vášni“, sexuálního styku, na křehkou ženskou psychiku dokumentuje v románu také osud Markéty Lassenové, která je svému muži nevěrná s Němcem Langem (se kterým žije „ve volném spojení, jež lze bez hluku uskutečnit jen ve společenské třídě, v níž oba žili, v konkubinátu, jenž byl po léta veřejným tajemstvím“, VÁVRA 1937: 87). Markéta zažívá po sexuálním styku existenciální pocit zmaru, opuštěnosti a životní nenaplněnosti. V rámci starého řádu se tato emoční rozladění pokouší řešit psychoanalýza (takové léčení doporučuje Knut Glorii).

²⁵ Srov. typ obětavé a milující ženy Mařky z jeho románu *Na vinici Páně* (1938), která, přestože je jí muž na dlouhém studijním pobytu (trvajícím více než deset let!) nevěrný, nepodlehne svodům „mužného rytíře“ Krasnopěva: „Ne, ne! Neobtějuje radost ze života a štěstí z vítězství, jež znamená dítě [...] mdlobě fyzického přeskupování šťav a splínu

koncept lásky je dohledatelný kromě textů poválečných socialistů Milana Kundery či Pavla Kohouta také, poněkud překvapivě, u Ludovíta Štúra (PYNSENT 1996: 222–224).

Kromě návrhu reformování vzájemného vztahu muže a ženy obsahuje Vávřův text také komparaci postavení ženy v Americe a ve slovanských zemích. Gloria poznala prostředí Ameriky i Čech a zcela jednoznačně se vyjadřuje ve prospěch českých žen (a erudovaným diskursem tak potvrzuje závěry Knutova vlastního pozorování v Čechách):

Tyto mladé miss [v USA; pozn. L. B.] se jí zdály podivné a jejich dívčí profily hrubly den ze dne. Kořistnictví, hlad po přepychu, americkém přepychu beze stop kultivovanosti; mělkost v cílech i ve fanatické víře, na jejíž rozbor nebylo pokdy; výminečné postavení dívčí v anglosaském světě s množstvím drastických zákonů, jež ženě dávají moc až odpornou. [...] jasné zdraví, pod pokličkami puritanismu se rvoucí o svá práva šlachovitými lýtky, pažemi sportem otužilými; naprostý nedostatek citu, jenž je v Evropě nazýván studem a jehož rozkladné složky jsou zde zastírány kamarádstvím obou pohlaví, jež v občasném nestvůrném vývoji připomíná perverzi lesbické křeči.
(VÁVRA 1937: 252–253)

Tento odsudek americké ženy Gloria rozvádí do odsudku celé americké společnosti, složené z desítek připutovalých národů, zamořené „vášni po plochem standardu“, hnisající „všemi chorobami rychlého úspěchu bez zásluh“; tento „stomilionový národ bez dějin a vlastního umění“²⁶ podle ní „odstranil křížovou cestu intelektu po vyšší a hořké metě“ a nahradil ji byznysem. V sémantickém univerzu Vávřova románu stojí v opozici k povrchním a nekulturním Američanům rozumní a vzdělaní Češi.

Slovanská žena je charakterizovaná jistou zdravou smyslností (která je příčinou její přirozené krásy), především však obětavostí pro muže. V této perspektivě stojí „nezdravá emancipovanost“ americké ženy v cestě harmonii mezi pohlavími. Gloriina matka píše své dceři v této souvislosti:

Žádná pýcha, milé dítě, není tak pošetilá jako ta, která ženě našeptává, že jí je více zapotřebí u té, jak říkáme, svobodné práce, kterou urvááme mužům existenci, když stlačujeme podle zákona poptávky a nabídky výdělečnou jejich schopnost a snižujeme

---

nad rozlukou s lidským milováním. Ne, stačí jí docela, docela láskal“ (KLIČKA 1938: 520). Ve stejném textu se Prém a Olga „milovali [...] médiem strany, bez jediného dotyku těl“ (TAMTÉŽ: 199). Hrdinka Weilova románu *Moskva – branice*: Ři „nevidí žádné milence, žádné ruce v pevném stisku, žádná těla přivinutá k sobě“ (WEIL 1937: 68).
Doplňme ještě postřeh Julia Fučíka: „Právě prochází v ‚Komsom[olské] pravdě‘ anketa mladých o lásce. Velká většina si jich stěžuje, že na ni nemá kdy“ („82. Gusté do Prahy“ [Moskva 6. října 1934], FUČÍK 1963: 187).
²⁶ „Posedlý národ bez národnosti, která by vydala básníky, malíře, hudebníky, která by vytvořila více, než je broadwayský hluk, broadwayská reklama, broadwayská židovská spekulace“ (TAMTÉŽ: 253). Vávra se v této tezi pozoruhodně přibližuje myšlenkám současného teoretika umění Jeana Claira: v eseji „Modrá a rudá“ (In CLAIR 2006) pojednávající o poválečném americkém umění se Clair vyslovuje pro preferenci umění, spjatého s rodným krajem umělce, namísto „nekulturnosti bezhlavé globalizace“ amerického umění, které znamená vyprázdňování identity a zploštění umění. Knutovi z Vávřových *Petrolejářů* také představuje ideál vlastní rodný kraj v Norsku, avšak můžeme pochybovat, zda je tomu tak z důvodu spjatosti vlastní identity s tímto krajem, nebo zda tato Knutova touha znamená spíše úsilí o jakousi abstraktní „lidovost“ (v rámci socialistické ideologie a jejího odporu ke kapitalistickému stylu života).

kapacitu jejich ženitelnosti [...] Jistě zdraví a dobří lidé mají největší povinnost snažiti se o stvoření nové generace zdravých a dobře vychovaných a lidských lidí.
(TAMTÉŽ: 256)

Také zde se Vávra odchyluje od definitivní podoby bolševické ideologie, která zdůrazňuje rovnoprávnost ženy a muže. Jeho akcentování soucitu s bližním znamená v důsledcích potlačení práva ženy na seberealizaci a stojí spíše v blízkosti konzervatistického ideálu ženy, jejíž funkci lze vyjádřit heslem „Kinder, Küche, Kirche“.

Vávruv román lze považovat za zástupce počátků českého socialistického realismu především v nejobecnějším ohledu – *Petrolejárři* se shodují s marxistickou ideologií v představě o nutnosti společenské přestavby světa. O způsobu této transformace se v románu konkrétně nehovoří.

Starý svět je charakterizován deformací vztahů mezi lidmi. Nedostatek lásky zamezuje lidem v dosažení šťastné harmonie.²⁷ Vávra se tu blíží k Fučíkovým myšlenkám z nedokončeného románu *Pokolení před Petrem* (1939): oba autoři z rozdílných důvodů²⁸ akcentují socialistickou *ideu*, jejíž následování podle nich povede k ozdravení světa. Pro Vávru je tato idea vysvozením z tragického pocitu života.

Petrolejárře můžeme považovat za socialistickorealistický text také kvůli tomu, že dominantní hlas textu (Knutův) se staví proti kapitalismu a preferuje lidovost před životem zámožných vrstev. Knut je však velice ambivalentním hrdinou.

Přesto ve Vávrově textu jednoho nesporného hrdinu, který snoubí lidovost (prostotu)²⁹ a schopnost vzbudit kolektivní nadšení, nalezneme. Je jím americký letec Lindberg[h], jehož úspěšný přelet přes Atlantik oceňuje v Le Havru „nejslavnější a nejupřímnější špalír, jaký snad nebyl do té doby s národnostní pestrostí a spontánností uspořádán dosud žádnému člověku tohoto století“ (TAMTÉŽ: 297). Umístění tohoto triumfu amerického pilota na neuralgickém bodě konce románu vyvolává pochyby o zdařilé realizaci autorského ideologického záměru, v němž přední roli hrála opozice slovanství a povrchního amerikanismu.

PRAMENY

BROWN, Dan. *Šifra mistra Leonarda*, přel. Zdík Dušek. Praha: Metafora, 2003

FUČÍK, Julius. *Korespondence*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963

²⁷ Přidejme v této souvislosti ještě jeden příklad: velkoobchodník Lassen v románu reprezentuje typ cílevědomého člověka, který díky své pracovitosti dosáhl nemalých úspěchů. Práce, „plná chytráckých vítězství“, je mu „válečnou vřavou, nutnou pro existenci“ (TAMTÉŽ: 89). Nepřináší mu štěstí, ale je spíše prostředkem zapomenutí na krach manželství s Markétou. V tomto kontextu můžeme zmínit text Bohuslava Brouka *O funkcích práce a osobitosti*, ve kterém autor používá Adlerova pojmu „komplex méněcennosti“ k vysvětlení motivačních zdrojů jedince k práci.

²⁸ K interpretaci Fučíkova projektu komunismu viz BOROVIČKA 2008.

²⁹ Tuto vlastnost vyjevuje Lindberghovo gesto, v němž před odjezdem z Francie přehodí přes rameno obyčejný pytel se svými svršky. Motiv Lindberghových sympatií k nacistům se v tomto románu neobjevuje.

Obraz dějin v české a slovenské literatuře. Edičně připravila Stanislava Fedrová. Praha, 2009. [online]. ©2009 <http://www.ucl.cas.cz/slk/?expand=/2008/sbornik>

- FUČÍK, Julius. *Pokolení před Petrem*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958
- GIDE, André. *Penězokazci*, přel. Josef Heyduk. Praha: Družstevní práce, 1932 [1925]
- HITLER, Adolf. *Mein Kampf*, přel. Slavomír Michalčík. Praha: Otakar II., 2000 [1925]
- HOSTOVSKÝ, Egon. „Žhár“. In Týž: *Černá tlupa – Žhár*. Praha: ERM, 1995 [1935]
- KLIČKA, Benjamin. *Do posledního dechu*. Praha: Družstevní práce, 1936
- KLIČKA, Benjamin. *Na vinici Páně*. Praha: Družstevní práce, 1938
- MORAVEC, Emanuel. *V úloze mouřenína*. Praha: Orbis, 1940 [1939]
- MORAVEC, Emanuel. *O český zítřek*. Praha: Orbis, 1943
- T., SVATOPLUK. *Botostroj*. Praha: Sfinx, 1933
- TRÝB, Antonín. *Císař chudých*. Praha: František Borový, 1935
- VÁCLAVEK, Bedřich (ed.). *SSSR v československé poesii*. Praha: Lidová kultura, 1936
- VAJTAUER, Emanuel. *Jak po Mnichovu*. Praha: Melantrich, 1939
- VÁVRA, Jaroslav Rajmund. *Abmed má blad*. Praha: Družstevní práce, 1935
- VÁVRA, Jaroslav Rajmund. *Petrolejáři*. Praha: Družstevní práce, 1937 [1930]
- WEIL, Jiří. *Moskva – hranice*. Praha: Družstevní práce, 1937

LITERATURA

- AERTS, Diederik et al. *Worldviews: From Fragmentation to Integration*. Brussels: VUB Press, 1994
- BOROVÍČKA, Lukáš. „Věčné dětství aneb Fučíkův sen o komunismu“. In *Julek Fučík – věčně živý!*, v tisku, 2008
- BROUK, Bohuslav. *O funkcích práce a osobitosti*. Praha: Edice surrealismu, 1939
- CLAIR, Jean. *Úvahy o stavu výtvarného umění – Odpovědnost umělce*, přel. Pavla Doležalová. Brno: Barrister & Principal, 2006
- FISH, Stanley. *Is There A Text In This Class?* Cambridge–London: Harvard University Press, 1994 [1980]
- GREENBLATT, Stephen. *Podivuhodná vlastnictví*, přel. Lucie Johnová. Praha: Karolinum, 2004 [1992]
- GROYS, Boris. *The Total Art of Stalinism*, přel. Charles Rougle. New Jersey: Princeton, 1992 [1988]
- HILFERDING, Rudolf. *Finanční kapitál*, přel. Vladislav Svěrák. Praha: ČSAV, 1961 [1910]
- LOEWENSTEIN, Bedřich. *Projekt moderny*, přel. Robert a Dana Kalivodovi. Praha: ISE, 1995 [1985]
- LONDONDERRY, Charles Stewart Henry Yane-Tempest-Stewart. *Ourselves and Germany*. London: Robert Hale, 1938
- NOLTE, Ernst. *Fasismus ve své epoše*, přel. Jan Dobeš a Blanka Pscheidtová. Praha: Argo, 1999 [1963]
- PYNSENT, Robert Burton. „Conclusory Essay: Decadence, Decay and Innovation“. In Týž (ed.): *Decadence & Innovation*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1989, s. 111–248
- PYNSENT, Robert Burton. *Pátrání po identitě*, přel. Blanka Hemelíková. Jinočany: H & H, 1996 [1994]
- SCHMID, Wolf. *Narativní transformace*, přel. Petr Málek. Brno–Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004
- SÝKORA, Michal. *Vize řádu světa v moderní próze*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008
- VOPRAVIL, Jaroslav Stanislav. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973
- ZIMA, Petr V. *Literární estetika*, přel. Jan Schneider. Olomouc: Votobia, 1998 [1990]

FILMOGRAFIE

The Extraordinary Adventures of Mr. West in the Land of Bolsheviks (Neobyčajnyje priključenija mistěra Vesta v straně bolševikov; Lev Kulešov, Sovětský svaz, 1924).

RESUMÉ

Cílem studie je interpretace románu Jaroslava Rajmunda Vávry *Petrolejáři* (1930) jako dokladu dobové mentality, autorského světového názoru a diskurzu jedné „interpretační komunity“ (dle Stanleyho Fisha), a sice komunity socialistických realistů, která svůj náhled na svět své doby transformovala do literárních textů. Ve Vávrově románu sledujeme nejen prvky politické ideologie, ale též aspekty filozofické, mytologické a genderové.

SUMMARY

The aim of the essay is the interpretation of Jaroslav Rajmund Vávra's novel *Petrolejáři* (1930) to illuminate the mentality of the Czechoslovak society of the period between the world wars, as well as to display the representation of the writer's worldview in a work of literature, and, eventually, to reveal some features of the discourse of a certain “interpretative community” (according to Stanley Fish), i. e. that of the adherents of the method referred to as socialist realism. This is done by inquiring into a variety of ideological aspects of the novel (political opinions, gender attitudes etc.), as well as its philosophic and mythological background.